

BIRÓ Tamás

egyetemi docens

ELTE, OR–ZSE

AMIKOR ELTÉRÜNK AZ ALAPSZÓRENDTŐL: TOPIK ÉS FÓKUSZ¹

Információstruktúra a magyar szórend példáján

A magyar nyelv – és bizonyos mértékig a bibliai héber is – látszólag szabad szórendű nyelv, mivel nincsenek olyan szigorú szabályok az alany, az ige és a tárgy sorrendjére vonatkozóan, mint amilyenekkel az angol, német, francia stb. tanulmányaink során találkoztunk. Azonban a magyarban is van jelentősége a szórendnek. Vessük össze a következő mondatokat, eltérő szórenddel, hangsúlyozással (a mondathangsúlyt a nagybetűs írásmód jelzi) és intonációval:

- (1) a. Béla hébert tanul.
- b. Béla HÉBERT tanul.
- c. HÉBERT tanul Béla.
- d. Hébert BÉLA tanul.

Az (1a) mondat egy állítás: Béláról azt állítom, hogy hébert tanul. Ha nagyobb hangsúllyal ejtem ki a *héber* szót (1b), ami a következő ige hangsúlyát kioltja, akkor azt állítom, hogy a szóba jöhető nyelvek közül (például francia, koreai, szanszkrit, portugál, svéd, latin...) Béla a hébert, nem pedig valamely más nyelvet tanulja. Az (1c) mondat jelentése is ugyanez, de benne más szerepet tölt be Béla: míg az (1b) mondat kiemeli Bélát, mert róla tesz egy állítást (hogy hébert tanul, nem mást), addig az (1c) mondatban Béla a mondat végére szorul, talán mert nem új szereplő, az előző mondatokban is végig róla volt szó. Végül (1d) a héberről mond valamit: hogy tudniillik azt Béla tanulja, nem valaki más a szóba jöhető személyek közül.

Általános iskolában azt tanultuk, hogy a mondat az alanyról tesz egy állítást (amit az állítmány fejez ki). De ez tényleg igaz? Tényleg mindig az alanyról szólnak a mondatok? Nézzük meg:

1 Részlet egy készülő bibliai héber mondattan tankönyvből. A szövegdobozok hallgatóknak szánt feladatokat tartalmaznak. A hivatkozások elsősorban a hallgatókat segítik a további szakirodalomban való tájékozódásban.

- (2) a. Béla megtanulta a héber nyelvtant.
 b. Hebraisztika szakon sok nyelvtant kell tanulni.
 c. A nyelvtant meg kell tanulni.
 d. Holnap sütni fog a nap.
 e. A kertben virágoznak a fák.

Láthatjuk, hogy néha a mondatnak a tárgya (2c) vagy a határozója (2b, d, e) az, amiről az állítás szól. Végül, figyeljük meg, hogy a magyar nyelvben egy hangsúlyos szó, egy kérdőszó vagy egy tagadószo kiszoríthatja az igekötőt az ige előtti helyzetéből:

- (3) a. Béla elkészítette a beadandót. b. Béla nem készítette el a beadandót.
 c. Ki készítette el a beadandót? d. BÉLA készítette el a beadandót.
 e. Béla a beadandót elkészítette. f. Béla a BEADANDÓT készítette el.
 g. A beadandót Béla elkészítette. h. Béla a beadandót nem elkészítette, hanem...

Ezek közül mely mondat vagy mondatok folytathatók a következő módokon?
 Változik a hangsúly?

- i. ... *nem pedig* Aladár.
 ii. ... *nem pedig a szemináriumi dolgozatot*.
 iii. ... *nem pedig lemásolta Aladárról*.
 iv. ... *Aladár pedig a szemináriumi dolgozatot*.
 v. ... *a szemináriumi dolgozatot pedig Aladár*.

A fenti mondatok közül melyik lehetne, és melyik nem lehetne válasz a következő kérdésekre?

- i. *Ki készítette el a beadandót?*
 ii. *Mit készített el Béla?*
 iii. *Mit csinált Béla a beadandóval?*

A nyelvészetben **információstruktúra** (*information structure*) az elnevezése annak, ahogyan az információ megjelenik a mondatban.² Szerepelhet a mondatban korábbról ismert információ és új információ; lehet hangsúlyos, és lehet kevésbé hangsúlyos az információ; van, amiről a mondat szól, és van, ami kizárólagosan teszi igazzá a mondatot. A látszólag szabad szórendű nyelvekben, mint a magyarban, a szórendet elsősorban az információstruktúra jelölésére használjuk.

² „Information structure (IS) refers to the structuring of sentences (*information packaging* [...]) in different kinds of information blocks” (Caroline Féry and Shinichiro Ishihara: Introduction, in Caroline Féry and Shinichiro Ishihara: *The Oxford Handbook of Information Structure*, Oxford University Press, 2016, p. 1).

(4) a. I visited John.	Meglátogattam Jánost.
b. I visited JOHN [and not Mary].	JÁNOST látogattam meg [és nem Marit].
c. It is John who I visited [and not Mary].	János az, akit meglátogattam [és nem M-t].
d. Regarding John, I visited him.	Ami Jánost illeti, meglátogattam őt.

(5) a. Volt egyszer egy vén király.
b. A király csak héberül szólalt meg.
c. Ennek a királynak volt két leánya.
d. Az idősebb lány megtanulta a héber főnévi morfológiát, a fiatalabb leány pedig megtanulta a teljes héber igeragozást.
e. Tehát az idősebb leány sajátította el a szegoláták többes számát.
f. A piel perfectumot a fiatalabb leány ismerte meg.

24

határozatlan névelővel, a folytatásban viszont már határozott névelővel szerepel, sőt névmással is helyettesíthető lenne. (Próbálja meg az olvasó a *király* szót névmással – például *ő, neki* – helyettesíteni az a., ill. a b. és a c. mondatban.) A b. és a c. mondat erről a királyról tesz állításokat, tehát a *király* a topik, míg a komment az, hogy *csak héberül szólalt meg*, ill. *volt két leánya*. A *két leány* a c. mondatban még új szereplő (réma), a továbbiakban már ismertek, amit a határozott névelőjük is jelez.

Az (5d) mondat az idősebb, majd a fiatalabb leányról tesz egy-egy állítást. Például az *idősebb leány* a topik, míg a *megtanulta a héber főnévi morfológiát* a komment. A két téma kontrasztba állítható. Figyeljük meg, hogy a b. és a c. mondat elején ereszkedik a dallam, de a d. mondat két kontrasztív topikja emelkedő intonációval is kiejthető. A d. mondat értelme még bizonyos szintig megengedő: lehet, hogy mások megtanulták mindkét anyagot, talán idővel ők maguk is. A *megtanulta* igekötős ige egybemarad, ellentétben az e. és az f. mondatok igekötős igéivel.

Az utolsó két mondat jelentése már erősebb. Az e. mondat szerint a szegoláták többes számát csak és kizárólag az idősebb leány sajátította el; a szóba jöhető másik személy, a húga nem sajátította azt el. Az f. mondat pedig a *piel perfectum*ról (topik) tesz egy állítást (komment): azt a szóba jövő két leány közül csak a fiatalabbik ismerte meg (kontrasztív fókusz), a nővére viszont nem. A fókusz után az ige éppúgy hangsúlytalan, mint egy egybeírt igekötő után.

Képzeld el, hogy Béla és Mari is megírta a beadandót. Melyik mondat igaz az alábbiak közül?

i. Béla megírta a beadandót.	[semleges mondat]
ii. BÉLA írta meg a beadandót,	de Mari nem. [Béla fókuszba helyezve]
iii. Béla: megírta a beadandót,	és Mari: szintén megírta.
[Béla topicalizálva]

A **topik** tehát az a (korábbról már ismert) mondatrész, amelyről a mondat egy állítást tesz. Általában a magyar mondatok elején találjuk. Fent, a (2) alatti mondatokban láttuk, hogy topik nem csak az alany lehet. Lehet a tárgy, a *nyelvtant* (2c)-ben, vagy valamely határozó is (*hebraisztika szakon, holnap, a kertben*). Az (5) bekezdés utolsó mondatában (5f) szintén a tárgy kerül („mozog”) **topikpozícióba**, másként fogalmazva: a tárgyat topicalizáltuk.

A topik egy speciális esete a **kontrasztív topik**, amely olyan topik, ami szembeállítható egy másik topikkal. Utóbbi vagy megjelenik, vagy nem; vagy érvényes rá is a komment vagy nem. Magyarban jellegzetes emelkedő dallam, majd azt követő szünet jelezheti a kontrasztív topikot:

- (6) a. *Az idősebb lány megtanulta a főnévragozást, míg a fiatalabb megtanulta az igeragozást.*
 b. *A topik kutatása az információstruktúra területére tartozik. A fókusz kutatása is.*
 c. *A héber nyelvtant szívesen tanulom. [És az arámi nyelvtant? Vagy a héber szavakat?]*

A **fókusz** a mondat leghangsúlyosabb, új információt hordozó része. Például egy kérdésre adott válasz. Akár másképp is lehetne a világ, és a fókusból tudjuk meg, hogyan is van az a valami, amiről a mondat szól. A magyarban közvetlenül az ige előtt található a **fókuszpozíció**, és ha egy mondatrészt fókuszálunk, akkor az ebbe a pozícióba kerül. De ha nincs fókuszált mondatrész, akkor egy igekötő vagy egy tagadószó is megjelenhet ugyanebben a pozícióban. A magyar fókuszpozíció jellemzője az, hogy nyomatékos hangsúllyal jár, amely a következő szó (az ige) hangsúlyát kiírtja.

A fókusz különösen fontos típusa a **kontrasztív fókusz** (más elnevezései: *azonosító fókusz, kimerítő fókusz, kizáró fókusz*). Adva van a lehetőségek egy halmaza, és a kontrasztív fókusz kimerítően beazonosítja ennek a halmaznak azt az elemét vagy elemeit, amelyekre a mondat igaz.

- (7) a. *A héber leckét megcsináltam.*
 b. *A héber leckét csináltam meg.*

Ennek a két mondatnak a szórendje, a prozódiaja és jelentése is eltérő. A (7a) mondatban kis szünetet tarthatunk a tárgy után. Itt a *héber leckét* a mondat topikja, amelyről megállapítom, hogy megcsináltam. Felmerülhet, hogy más leckéket is megcsináltam-e. A (7a) mondat elhangozhat, akár megcsináltam a többi leckémet, akár nem. Ha emelkedő hangsúllyal mondom, és ha a kontextusban más leckék is felmerülnek, akkor kontrasztív topikról van szó. Ezzel szemben (7b)-t úgy kell kiejteni, hogy különösen erős hangsúly esik a *héber leckét* kifejezésre, és az ige elveszíti a hangsúlyát. A mondat csak akkor igaz, ha a kontextusban felmerülő többi leckét nem készítettem el. Vagyis a kontrasztív fókuszt tartalmazó mondat nem csak a benne szereplőkről állít valamit, hanem egyúttal ki is zárja a fókusszal „versengő” többi lehetőséget.

Összefoglalva: a magyar mondat elején jelenik meg a topik, jellegzetes dallammal és kis szünettel. (Ez lehet az oka annak, hogy sokan írásban vesszőt raknak a topik után, pedig a helyesírás – amely *nem* a prozódia tükörképe – nem indokolná.) Ezt követi a fókuszpozíció, ide kerül a fókusz. De ha a mondat nem tartalmaz fókuszt, akkor más mondatrész foglalja el ugyanezt a helyet, például az igekötő

(*Béla elkészíti a beadandót*), a tagadószó (*Béla nem készíti el a beadandót*) vagy a névelő nélküli bővítmény (igemódosító: *Béla házit ír, Béla moziba megy*).⁴

Topik és kontrasztív fókusz a bibliai héberben

A bibliai héber sok szempontból hasonlít a magyarhoz. Sajnos hangfelvételek nem maradtak fenn, így a korabeli prozódiaát nem ismerjük, és bizonyos esetekben a bibliai szöveg értelmezésén múlik az, hogy semleges, vagy pedig topikalizált, fókuszált jelentést tulajdonítunk-e a mondatnak. Nem állnak rendelkezésünkre anyanyelvi beszélők sem, akik eldönthetnék, hogy jól értelmezzük-e a bibliai héber szórendet. De azt sejtem, hogy a bibliai héber mondat a magyarhoz hasonlóan topikpozícióval kezdődik, amit követ a fókuszpozíció, majd végül az alapmondat.

A kiindulási feltételezésünk az, hogy a bibliai héberben az alapszórend VSO. Vagyis először jön az ige (V, *verb*), ezt követi az alany (S, *subject*), és végül következhet a tárgy (O, *object*) vagy bármi egyéb (O, *other*). Ez az alapszórend több ok miatt is megváltozhat, és ebben nagy szerepet játszhat az információstruktúra. Például, ha egy tárgyi szuffixum az igéhez kapcsolódik, akkor az megelőzi az alanyt. Szintén megelőzheti a főnévi alanyt egy névmás (ragozott prepozíció)⁵ – erre látunk majd példákat a fejezet végén található feladatok között.

Az információstruktúra szempontjából azt mondhatjuk, hogy az ismert információ (téma) megelőzi az új információt (a rémát). A szuffixumként vagy ragozott prepozícióként megjelenő személyes névmás (tárgyesetben, részesesetben stb.) egy olyan entitásra utal vissza, amiről már korábban szó volt. Ezzel szemben a teljes főnév új vagy ismét aktiválásra szoruló entitást jelez. Eerre egy másik jelenség is ráerősít: a rövid elemek gyakran megelőzik a hosszabb elemeket.

Elemezzük ki közelebről az alábbi példát:

- 3 Figyeljük meg, hogy a névelő nélküli, az igéhez szorosan kapcsolódó bővítmények (például *almát eszik, észbe kap*) ugyanúgy viselkednek, mint az igeekötők. Elvonják az ige hangsúlyát, és kiszorítják őket a tagadószó vagy egy fókuszált mondatrész: *Béla házit ír. Béla nem ír házit. BÉLA ír házit [nem pedig Mari]*. L. még: *Írj házit!*
- 4 A magyar mondat topik-fókusz szerkezetéről ismeretterjesztő céllal írt a téma nemzetközileg is elismert kutatója: É. Kiss Katalin: Mondattan, in É. Kiss Katalin – Kiefer Ferenc – Siptár Péter: *Új magyar nyelvtan*, Budapest: Osiris Kiadó, 2003, pp. 15–186 (elsősorban 21–50). Valamint É. Kiss Katalin: Mondattan, in Kiefer Ferenc: *Magyar nyelv*, Budapest: Akadémiai Kiadó, 2006, pp. 110–148 (elsősorban 111–121). Ezt hasznosan kiegészíti az utóbbi kötetben a Kiefer Ferenc és Gyuris Beáta által írt Szemantika fejezet (pp. 175–221) néhány oldala (pp. 201–208).
- 5 Ami a morfológia szerint tárgyi szuffixum vagy személyraggal ellátott prepozíció, az a szintaxisban (az alanyesettől eltérő esetben álló) névmás szerepét tölti be. Nézzük meg az indoeurópai nyelveket: **to* = ang. *to me*, lat. *mihi*.

- (8) וַיָּבֹאוּ אֱלֹהֵי־מִקּוֹם אֲשֶׁר אָמַר לִוְיָהִים וַיָּבֹן שָׁם אֲבִרְהָם אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וַיַּעֲרֹךְ אֶת־הַעֲצִים וַיַּעֲקֹל אֶת־יִצְחָק בְּנֹו וַיִּשָּׂם אוֹתוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ מִמָּעַל לָעֲצִים:

Megérkeztek arra a helyre, melyet Isten mondott neki, és fölépítette ott Ábrahám az oltárt, elrendezte a fát, összekötözte Izsákot, a fiát, és föltette őt az oltárra a fa fölé
(Gen 22, 9, Bernstein Béla alapján)

A (8) első tagmondatában a többes számú alany még Ábrahám és társai (két „legénye” és Izsák, vö. Gen 22,3), majd az alárendelt tagmondat alanya Isten. A „fölépítette” (’וַיָּבֹן’) kezdetű tagmondat alanya, Ábrahám egyszemélyben, tehát viszonylag új információ. A tulajdonnevet azonban megelőzi a rövid határozószó, ׁשם (’ott’), amely mutató névmásként viselkedik, és visszautal a mondat elején említett helyre (אֱלֹהֵי־מִקּוֹם). A következő tagmondatok alanya szintén Ábrahám, most már ismert információ, amelyet ezért névmással lehet helyettesíteni. Sőt, mivel a bibliai héber ún. **pro-drop** nyelv (akárcsak a magyar), a névmás elhagyható. Az utolsó előtti tagmondatban megjelenik Izsák, mint viszonylag új (régóta nem emlegetett) elem a diskurzusban. Az utolsó tagmondatban már rá is lehet névmással (személyragozott prepozícióval) utalni.

Néhány példa a mondat elejére kihozott, topikalizált összetevőkre:

- (9) a. בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ: וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֵּהוֹ נִבְהוֹ
Kezdetben teremtette Isten az eget és a földet. A föld puszta is kietlen volt... (Gen 1,1-2aa)
- b. בְּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ הָיָה וַיִּקְחוּ לָהֶם אִישׁ אִשׁ שָׁה לְבֵית־אָבִתָּה שָׁה לְבֵיתָ:
E hónap tizedikén vegyen magának ki-ki egy bárányt, az atyai ház szerint, egy bárányt egy ház számára. (Exod 12,3b, Bernstein Béla)
- c. וַיִּקְרָא אֱלֹהִים יוֹם וַלְחָשׁוֹ, קָרָא לַיְלָה
Elnevezte Isten a világosságot nappalnak, a sötétséget pedig elnevezte éjjelnek (Gen 1,5a)

A (9a) és (9b) példák is tartalmazznak mondat elejére kiemelt időhatározót. De ennél többről van szó, mindkét esetben a mondat állítása az, hogy ezen az első, ill. tizedik napon mi történt, mi történjék. Elvben nem elképzelhetetlen ezt a két időhatározót fókuszként értelmezni: egy kreatív midrás interpretációjában mondhatnánk, hogy ekkor, és nem máskor teremtette Isten az eget és a földet, ekkor, és nem más napon kellett az izraelitáknak fogni a bárányt.

Gen 1,1-ben a *föld* még új információ (sőt ontológiai értelemben is új...), ezért a mondattani kommentben jelenik meg a mondat végén. A 2. versben azonban már

létező, ismert, és lehet róla állítást (kommentet) tenni, ezért topikként jelenik meg a mondat elején.

A (9c) példa első tagmondatában még nincs topik, csupán egy igével kezdődő állítás. Az állításban szereplő אור (*fény, világosság*) azonban implikálja annak ellentétét, a *sötétséget*, amely így a második tagmondat elejére kiemelve, ismert elemként, topikként jelenhet már meg. Kontrasztív topiknak is tekinthetjük, magyarul kontrasztív hangsúllyal olvashatjuk fel, még ha a kontrasztba állított *fény* előtte nem is volt topicalizálva.

Expicit kontrasztív topikokra látunk példát az alábbi mondatokban, hol egy versen belül (10a), hol két vers között (10b):

- (10) a. ואִיכָהּ | אִשִּׁית בִּינָהּ וּבִין הָאִשָּׁה וּבִין יִרְעָהּ וּבִין יִרְעָהּ הוּא יְשׁוּפָהּ רֹאשׁ וְאַתָּה תְּשׁוּפֶנּוּ עָקֵב:
És gyűlölséget vetek közéd és az asszony közé, a te magzatod és az ő magzatja közé; *ő megsebez téged a fejen, te pedig megsebezted őt a sarkon.* (Gen 3,15, IMIT)
- b. וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל-אַבְתָּחָד בְּשָׁלוֹם תִּקְבֵּר בְּשִׂיבָה טוֹבָה: וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה כִּי לֹא-שָׁלָם עָוֹן הָאָדָמִי עַד-הַנֶּהָ:
Te pedig bemész atyáidhoz békében, el fogsz temettetni jó vénségben. És a negyedik nemzedék visszatér ide, mert nem telik be az emóri bűne eddig. (Gen 15,15-16, IMIT)⁶

Az alábbi (11) példákban pedig (kontrasztív) fókuszpozícióba kerül a mondat valamelyik eleme. Figyeljük meg, hogy alany, tárgy és határozó is kerülhet fókuszba. A magyar fordítások egy részénél a fókuszba kerülést elárulja az, hogy az igekötő az ige utáni helyre kerül. Gondoljuk végig az alábbi versek jelentését (ha szükséges, a bibliai kontextus ellenőrzésével), hogy tényleg úgy értelmezendők, hogy a topicalizált mondatrész alternatíváit ki kell zárni.

A héber kérdőszó is fókuszpozícióba kerül (11g), akárcsak a magyar kérdőszó. Ugyanis, habár nem hordoz információt, de az a kérdőszó funkciója, hogy a fókuszhoz hasonló, kimerítő információt kérjen: mely vagy melyek azok az entitások, amelyek igazazz teszik a mondatot?

6 Bernstein Béla fordításában viszont megfordul az igekötő: „...a negyedik nemzedék tér majd vissza ide...”. Ez a megoldás felveti azt a lehetőséget, hogy a דור רביעי ‘negyedik nemzedék’ nem topik, hanem fókusz. Mi a különbség a fenti IMIT-fordítás Bernstein Béla fordítása között? Ha fókusz, akkor több opció is felvetődik. A lehetőségek halmaza a következő: {Ábrahám, az első generáció, a második generáció,..., n-ik generációs,...}. De ezek közül kizárólag a negyedik nemzedékre igaz az, hogy majd visszatér. A példa forrása: Sebastiaan Jonathan Floor: *From Information Structure, Topic and Focus, to Theme in Biblical Hebrew Narrative*, doktori disszertáció, University of Stellenbosch, 2004.

- (11) a. וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שְׂאוּל אֲנִי שְׁלַח יְהוָה לְמַשְׁחֹךְ לְמִלְחָה עַל־עַמּוֹ עַל־יִשְׂרָאֵל
 És szólt Sámuel Saulhoz: **Engem** küldött el az Örökkévaló, hogy föl-
 kenjelek királyul népe fölé, Izrael fölé... (1Sám 15,1a, IMIT alapján)
- b. אֶחָת | שְׁאַלְתִּי מֵאֵת־יְהוָה אוֹתָהּ אֲבָקָשׁ
 Egyet kértem az Örökkévalótól, azt kívánom... (Zsolt 27, 4aα)
- c. וַיְבָרֵא הָעֶלְהָ יְהוָה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נִשְׁמְרוּ
 És próféta által hozta fel az Örökkévaló Izraélt Egyiptomból, és pró-
 féta által őriztetett. (Hósea 12,14, IMIT)
- d. וְאֲנִי הָעֶלְיִיתִי אֶתְכֶם מִצְרַיִם מִצְרַיִם וְאֵלַי אֶתְכֶם בְּמִדְבַּר אַרְבָּעִים שָׁנָה לְרֶשֶׁת אֶת־אֶרֶץ הָעָמִר
 Pedig én hoztalak fel benneteket Egyiptom országából, és vezettelek
 benneteket a pusztában, negyven évig, hogy elfoglaljátok az emóri
 országát. (Ámosz 2,10, IMIT)
- e. בְּסַטְרֵי תֵּשְׁבוּ שְׁבַעֵת יָמִים כָּל־הָאֶזְרָח בְּיִשְׂרָאֵל יֵשְׁבוּ בְּסַטְרֵי:
 Sátorokban lakjatok hét napig, minden bennszülött Izraelben lakjék
 sátorokban. (Lev 23,42)
- f. וְכָכָה תֹאכְלוּ אֹתוֹ מִתְנִיָּתְכֶם חֲגִיִּים וְעֲלִיָּתְכֶם בְּרִגְלֵיכֶם וּמִקְלָכֶם בְּיָדְכֶם
 Így egyétek meg azt: Csípőitek övezve; saruitok lábaitokon, bototok
 kezetekben. (Exod 12,11a)
- g. וַיֹּאמֶר מִי הַגִּיד לָךְ כִּי עִירָם אֶתָּה
 És (az Örökkévaló) mondta: **Ki** adta tudtadra, hogy te mezítelen
 vagy? (Gen 3,11a, Bernstein Béla)
- h. וַיֹּאמֶר הָאָדָם הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּי הִוא גָּתַה־לִּי מִן־הָעֵץ וְאָכַל:
 És mondta az ember: Az asszony, kit mellém adtál, ő adott nekem a
 fáról, és én ettem. (Gen 3,12, Bernstein Béla)

Ahogy a kérdőszó, úgy a kérdésekre adott válaszok is mindig a fókuszpozícióba kerülnek: *Ki? Ő, és nem más. Hol? Ott, és nem máshol. Mennyi? Annyi, nem több, és nem kevesebb.*

Az utolsó (11h) példában azonban a válasz egy „túl nehéz” (azaz hosszú, sok szóból álló, komplikált belső szerkezettel rendelkező) eleme a mondatnak, ami amúgy is kikerül a mondat elejére (*left dislocation*). Az ilyen nehéz szerkezeteket szeretik a nyelvek kiemelni a mondat elejére, topikalizálni, majd utána megtenni a róluk szóló állítást. De most ez az állítás egy kérdésre adott válasz, és a válasznak a fókuszpozíciót kellene betöltenie. Az eredmény a következő módon parafrázálható: „van ez az asszony, akit adtál mellém, és róla [topik] állítom [komment], hogy ő, és nem más [fókusz], adott nekem a fáról, ő az oka annak, hogy ettem”.

Néha a VSO szórend azért borul, mert megváltozik az alany. Mint egy „figyelem, forgalmirend-változás” tábla – az új alany a mondat elejére (az elméletem szerint: topikpozícióba) kerül:

- (12) a. לא־הִגִּידָה אֶסְתֵּר אֶת־עֲמָהּ וְאֶת־מִלְכָּתָהּ כִּי מֵרְדֵּי צָנָה עָלֶיהָ אֲשֶׁר לֹא־תִגִּיד:
*Nem mondta meg Eszter sem népét, sem származását, mert Mordek-háj reá parancsolta, hogy [Eszter] ne mondja meg.*⁷ (Eszter 2,10, IMIT)
- b. עַד־מָתַי אֶתָּה מֵתְאַבֵּל אֶל־שָׂאוֹל וְאֶנִּי מֵאֲסִתּוֹ מִמֶּלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל
Meddig akarsz gyászolni Sául miatt, holott én őt megvettem, hogy ne legyen király Izrael fölött! (1Sám 16,1aβ, IMIT)

Néhány további érdekes példa:

- (13) a. כָּל־תָּרַם בְּיִשְׂרָאֵל לָךְ יִהְיֶה:
Minden átok alá vetett Izráelben a tied legyen. (Num 18,14, Berns-
 tein Béla)
Minden örök szentség Izráelben a tied legyen. (IMIT)
Tied legyen mindaz, amit esküvel szenteltek oda Izráelben. (RÚF)
A tiéd minden, amit Izraelben felajánlanak átok alatt. (SZIT)
- b. וְלִלְבָּן שְׁתֵּי בָנוֹת שָׁם הִגְדִּילָהּ לְאֵה וְשָׁם הִקְטְנָהּ רָחֵל: וְעִיגִי לְאֵה רָכוֹת וְרָחֵל הָיְתָה וַפְתִּיחָאָר וַיִּפְתִּיחָאָר וַיִּפְתִּיחָאָר וַיִּפְתִּיחָאָר
 וְלִלְבָּן שְׁתֵּי בָנוֹת שָׁם הִגְדִּילָהּ [הָיְתָה] לְאֵה וְשָׁם הִקְטְנָהּ [הָיְתָה] רָחֵל: וְעִיגִי לְאֵה [הָיְתָה] רָכוֹת
 וְרָחֵל הָיְתָה וַפְתִּיחָאָר וַיִּפְתִּיחָאָר וַיִּפְתִּיחָאָר וַיִּפְתִּיחָאָר:
Lábánnak pedig [volt] két leánya: a nagyobbik neve Lea [volt], a kisebbik neve pedig Ráhel [volt]. Lea szemei azonban gyengék [voltak], Ráhel pedig szép alakú és szép ábrázatú volt. (Gen 29,16-17, Bernstein Béla alapján)

A (13a) példában két összetevő is kikerül az ige elé. A héber mondattani szerkezetet rendkívüli hűséggel adja vissza a két zsidó fordítás. Az első összetevő (כָּל־תָּרַם, ennek értelmezése most nem feladatunk) a mondat topikja: erről teszünk egy állítást, azaz erre vonatkozik egy felszólítás, kíváncsi vagyok. A második összetevő pedig a וַיִּפְתִּיחָאָר névmás, amely az ige előtt kontrasztív fókusz pozícióba kerül: a topikban megjelölt entitás csakis a *tiéd*, ne pedig másé legyen.

⁷ Az idézet legutolsó tagmondatában az alany ismét Eszter. Mivel ő már a diskurzus része, nem új elem a diskurzusban, viszont az alanyváltást jelzi a nőnemre váltás az igeragozásban, ezért nem szükséges explicit módon jelezni az új alanyt. Mivel a magyar nyelv nem jelöli az alany nemét, ezért fordításban jelezhető az alanyváltás.

A (13b) példában sok az ige nélküli tagmondat, azonban kiegészítettem létigé-
kel. A Gen 29,16 elején csak Lábán ismert szereplő: Leával még nem találkoztunk,
Ráhelről már elfeledkeztünk.⁸ Róla mint topikról teszi a szöveg a kommentet,
hogy volt két lánya. (Ebben a mondatban a topik nem alany, hanem dativust idéző
szerkezettel kifejezett birtokos. Angolul, franciául, németül alany lenne: *Jacob
had two daughters.*) Ezzel a két lány a diskurzus részévé vált. A világról szóló
ismereteink alapján kikövetkeztethető, tehát szintén része a diskurzusnak, hogy
az egyik idősebb, a másik fiatalabb, és mindkettőnek van neve, szeme, ábrázata.
Így már topikként jelenhet meg *a nagyobbik neve* és *a kisebbik neve*, valamint *Lea
szemei*. Magyarul nem feltétlenül kontrasztív topik intonációval olvassuk fel ezt
az idézetet, de a topikok kontrasztja szembeűnő: ha van nagyobbik, kell lennie
kisebbiknek, ha van csúnya, akkor nyilván van szép is. Próbáljuk ki a következő
mondatot és intonációt kontrasztív topikként:

(14) *Lea szemei nem voltak szépek, de Ráhel szemei gyönyörűek voltak.*

_____ /

_____ /

8 Érdekes lenne az információstruktúrára hivatkozva érvelni amelle, hogy Ráhel és Jákob találko-
zása a kútnál (Gen 29,2-12) önálló történet, amit egy redaktor egybedolgozott azzal a jelenettel,
amikor Lábánhoz „munkavállalási céllal” megérkezik Jákob (14-18). Hiszen az előttünk lévő szö-
vegben furcsa, hogy a 16. vers Ráhel ugyanúgy ismeretlen szereplőként mutatja be, mint a nővé-
rét, Leát. Logikusabb lenne Leát mint Ráhel nővérét, Lábán idősebb lányát bemutatni. A 17–18.
versek szerint Jákob a kinézete miatt választotta Ráhel, a kútjelenetre már nincs utalás.

Feladatok

1. A következő mondatokban vajon miért borul fel a VSO szórend? Próbálja meg a tanult fogalmakat alkalmazni, de saját szavaival is megfogalmazhatja, mi zajlik ezekben a mondatokban.

אין אסתר מנצחת מולדתה ואת-עמיה כאשר צוה עליה מרדכי ואת-מאמר מרדכי אסתר עשה כאשר היתה באמנה אהו:	(Eszt 2,20) ⁹
ממנה אביא ורשד וממענה אשבצב:	(Jes 43,5b)
ואת-היבוסים יושבי ורשלים לא-יכלו בגי-יהודה להורישם ולשב היבוסים את-בני יהודה בירושלים עד היום הזה:	(Jozs 15,63 és vö. Bír 1,21!)
ואם רע בעיניכם לעבד את-יהודה בחרו לכם היום את-מי תעבדו! אם את-אלוהים אשר-עבדו אבותיכם אשר מעבר הנחל ואם את-אלהי האמרי אשר אתם יושבים בארצם ואנכי וביתי בעבד את-יהודה	(Jozs 24,15)
ושבת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי יהיה לכם קדש שבת שבתון ליהודה כל-העשה בו מלאכה יומת:	(Exod 35,2)
ושבת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון מקרא-לך כל-מלאכה לא תעשו שבת הוא ליהודה בכל מושבתיכם:	(Lev 23,3) ¹⁰
שבעת ימים מצות תאכלו אך ביום הראשון תשביתו שאר משבתיכם כי ! כל-אכל קלמן ונכרתה הקש שהוא מן-שדאל מיום הראשון עד-יום השבע:	(Exod 12,15)

2. Gondolja végig a fejezetben szereplő példákat. Van olyan, amelynek elemzésével vitatkozna? Érveljen a saját értelmezése, elemzése mellett. Hivatkozhat nyelvészeti fogalmakra, jelenségekre, hivatkozhat a tágabb szövegkontextusra, és hivatkozhat különféle értelmezési hagyományokra is.

3. Keressen példákat a fejezetünkben vizsgált jelenségekre más órákon olvasott bibliai szövegekben.

- 9 Javaslatok: Vessük össze ezt a verset a fentebb tárgyalt Eszt 2,10-zel. Az אין partikulát kezeljük úgy a mondatban, mintha ige lenne, hiszen egy (tagadott) létige helyét veszi át. A későbbiekben lesz róla szó, hogy a participium azt a szerepet tölti be, mint az összetett (névszó-igei) állítmány névszó (melléknévi) része. Vagyis olyan, mintha a létigének (itt az אין -nek) lenne a vonzata, tehát a VSO struktúrában az O (object/other) pozícióját tölti be.
- 10 A כל-למלאכה ('minden munka/tevékenység') kifejezésben szereplő minden nyelvészetileg egy *kvantor*: A kortárs magyar mondattanban a kvantorok értelmezése és viselkedése lesz a következő lépés a mondatok szerkezetének a jobb megértése felé. Ezt a lépést viszont a bibliai héber kapcsán kihagyjuk.